

УДК 65.01:338.43

Чевганова В.Я.
*кандидат економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки підприємства та управління персоналом
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка*

Гайдучок М.В.
*студент
Полтавського національного технічного університету
імені Юрія Кондратюка*

ОЦІНКА НЕСТАБІЛЬНОСТІ ЗОВНІШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

ESTIMATION OF INSTABILITY OF THE EXTERNAL ENVIRONMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISE

АНОТАЦІЯ

У статті розглянуто поняття зовнішнього середовища підприємства та найвідоміші підходи до визначення його факторів. Запропоновано авторський підхід до набору факторів які впливають на діяльність сільськогосподарського підприємства в Україні. Досліджено найвідоміші методики оцінки нестабільності зовнішнього середовища, визначено їх переваги та недоліки. Розроблено авторську методику оцінки нестабільності зовнішнього середовища, враховуючи специфіку діяльності сільськогосподарського підприємства.

Ключові слова: сільськогосподарське підприємство, зовнішнє середовище підприємства, фактори зовнішнього середовища, нестабільність, динамічність, невизначеність.

АННОТАЦИЯ

В статье рассмотрено понятие внешней среды предприятия, известные подходы к определению его факторов. Предложен авторский подход к набору факторов, влияющих на деятельность сельскохозяйственного предприятия в Украине. Проанализированы известные методики оценки нестабильности внешней среды, определены преимущества и недостатки этих методик. Разработан авторский подход к оценке нестабильности внешней среды учитывающей специфику деятельности сельскохозяйственного предприятия.

Ключевые слова: сельскохозяйственное предприятие, внешняя среда деятельности предприятия, факторы внешней среды, нестабильность, динамичность, неопределенность.

ANNOTATION

The article deals with the concept of the enterprise environment and the most popular approaches to determining its factors. The author's approach to a set of factors influencing the activity of the agricultural enterprise in Ukraine is offered. The most well-known methods of evaluation of instability of the external environment are investigated, their advantages and disadvantages are determined. The actor's methodology for evaluation of instability of the external environment is developed considering the specifics of the agricultural enterprise activity.

Keywords: agricultural enterprise, external environment of the enterprise, environmental factors, instability, dynamism, uncertainty.

Постановка проблеми. Кожне сільськогосподарське підприємство, здійснюючи свою діяльність, зазнає впливу зовнішнього середовища, яке перебуває в постійному русі та представлене певними чинниками. Ці чинники з різним ступенем активності прямо або опосередковано впливають на життя підприємства. На одні сили підприємство може до певного ступеня впливати, намагаючись скорегувати

їх дію у своїх інтересах, проте інші є повністю неконтрольованими. Негативний вплив деяких чинників може загрожувати економічній безпеці підприємства та викликати негативні наслідки, саме тому підприємства повинні постійно досліджувати зовнішнє середовище та оцінювати рівень його нестабільності, щоб попередити та уникнути негативного впливу чинників зовнішнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема оцінки стану зовнішнього середовища досліджена досить широко. Найвідомішими науковцями, які досліджували нестабільність зовнішнього середовища, є І. Ансофф [2], який розробив модель оцінки нестабільності середовища, Р. Дункан [1], який запропонував вимірник нестабільності, а також М. Портер [8], К.Є. Орлова [7], Ж.С. Зосимова [3], С.О. Комаринець [4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відкритими залишаються питання оцінки нестабільності зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств з урахуванням його суттєвих особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Зовнішнє середовище підприємства – це сукупність чинників та умов, що перебувають поза підприємством та існують незалежно від нього, але впливають або можуть впливати на його функціонування.

Існує багато підходів до переліку компонентів зовнішнього середовища, але найбільш поширеним є підхід, який зазначає, що чинники зовнішнього середовища поділяються на дві основні групи: мікросередовище і макросередовище, або прямої та непрямої дії.

Чинники прямої дії безпосередньо впливають на функціонування підприємства та випробовують на собі вплив його операційної діяльності. До цієї групи відносять постачальників трудових, фінансових, інформаційних, матеріальних та інших ресурсів, споживачів, органи державної влади та органи місцевого самоврядування, конкурентів, контактні ауди-

торії засобів масової інформації. До чинників непрямої дії належать економічні, природні, соціально-політичні, нормативно-правові та інші чинники [5].

Однак цей підхід не враховує специфіку сільського господарства, а саме сезонність виробництва, залежність від погодних умов, головний засіб та предмет праці – землю. На основі наявних підходів було сформовано авторський підхід до визначення чинників зовнішнього середовища та специфіку сільського господарства (рис. 1).

Найбільш вагомими характеристиками зовнішнього середовища є такі [5]:

1. Взаємозв'язок та взаємозумовленість факторів – характеризується рівнем сили, з якою зміни одного фактора впливають на інші фактори оточення.

2. Складність середовища – представлена загальною кількістю факторів оточення підприємства.

3. Динамічність середовища – характеризується рухливістю або змінністю чинників середовища.

4. Невизначеність середовища – є функцією кількості інформації, якою володіє підприємство у процесі прийняття рішень, а також функцією впевненості у цій інформації.

Існує багато методик оцінки зовнішнього середовища підприємства, найвідомішими з них є PEST-аналіз та його різновиди, SWOT-

аналіз, аналіз п'яти сил М. Портера [8]. Однак наведені методики оцінюють зовнішнє середовище у цілому і на конкретний момент часу, не враховуючи рівня його нестабільності (динамічності).

Найвідомішою методикою оцінки рівня нестабільності середовища є методика І. Ансоффа [2]. Розробляючи її, науковець виходив із припущень, що нестабільність середовища визначається нестабільністю його факторів. Нестабільність цих факторів, своєю чергою, визначається певними якісними характеристиками, які можна якісно оцінити та проаналізувати. Саме на основі результатів цього якісного аналізу проводиться оцінка ступеню нестабільності кожного фактора за допомогою відповідної матриці [5].

За методикою І. Ансоффа кожен фактор спочатку оцінюється якісно відповідно до кожної характеристики (звичність подій, темп змін та передбачуваність), а потім на основі даної матриці кожна якісна характеристика переводиться в бали (рис. 2).

Для кожного з рівнів нестабільності І. Ансофф запропонував відповідний вид стратегічного управління. Чим вищий рівень нестабільності, тим складніше управління та більше зусиль необхідно для переходу на новий вид управління. Вищий рівень нестабільності передбачає менше часу, який відводиться на реакцію фірми.

Рис. 1. Зовнішнє середовище сільськогосподарського підприємства (авторська розробка)

І. Ансофф виділяє такі види стратегічного управління, що використовуються залежно від ступеня нестабільності зовнішнього середовища [2]:

– управління на основі екстраполяції тенденцій (довгострокове планування), що застосовується в умовах порівняно невисокого ступеня нестабільності (оцінка нестабільності – 2,5–3,0);

– управління на основі передбачення змін (стратегічне планування, вибір стратегічних позицій), що застосовується за середніх значень ступеня нестабільності (оцінка – 3,0–3,5);

– управління на основі гнучких експертних рішень (ранжування стратегічних завдань; управління за слабкими сигналами; управління в умовах стратегічних несподіванок), що застосовується для умов істотної нестабільності зовнішнього середовища (оцінка вище 3,5).

Ще однією поширеною методикою оцінювання нестабільності середовища є методика, що базується на перцептивному вимірнику Р. Дункана [1].

Р. Дункан запропонував розбити зовнішнє середовище галузі на складники впливу (споживачів, конкурентів, постачальників, професійних спілок, урядове регулювання, політичну думку та ставлення суспільства) й оцінити передбачуваність (визначеність) кожного елемента окремо.

На нашу думку, методика І. Ансоффа не описує зовнішнє середовище у цілому, а лише враховує певні його чинники, а перцептивний вимірник Р. Дункана не враховує природні чинники, які є чи не найголовнішими для сільськогосподарського підприємства, тому ми пропонуємо для оцінки нестабільності зовнішнього середовища сільськогосподарських підприємств використовувати поєднання цих методик разом із PEST-аналізом та аналізом п'яти сил Портера.

Бальну оцінку параметрів нестабільності зовнішнього середовища пропонуємо проводити за шкалою, автором якої є К.Є. Орлова [7] (табл. 1).

Запропонована нами методика оцінки рівня нестабільності зовнішнього середовища складається з чотирьох етапів:

I етап – STEEPLE-аналіз зовнішнього середовища підприємства;

II етап – аналіз конкуренції за моделлю п'яти сил конкуренції М. Портера;

III етап – систематизація отриманих результатів, розрахунок рівня нестабільності зовнішнього середовища;

IV етап – аналіз отриманих результатів та вибір відповідного рівня стратегічного управління.

Перший етап проведення аналізу зовнішнього середовища підприємства полягає у проведенні

Характеристика	Стадії				
	Стабільність	Реакція на зміни	Передбачення	Дослідження	Творчість
Звичність подій	Звичні	У межах екстраполяції досвіду	Неочікувані, ті, що мають аналогії	Неочікувані та повністю нові	
Темп змін	Повільніший, ніж реакція організації		Відповідас реакції організації	Швидший за реакцію організації	
Передбачуваність	За аналогію з минулим	Шляхом екстраполяції	Передбачувані значні проблеми та нові можливості	Часткова передбачуваність за слабкими сигналами та непередбачувані зміни	
Шкала нестабільності	1	2	3	4	5

Рис. 2. Матриця оцінки рівня нестабільності зовнішнього середовища [2]

Таблиця 1

Шкала оцінки параметрів невизначеності зовнішнього середовища [7]

Оцінка	Характеристика
0 – 2,0	середовище стабільне, з гомогенними прогнозованими чинниками
2,1 – 4,0	відносна стабільність середовища, наявні окремі непередбачувані чинники
4,1 – 6,0	середній рівень невизначеності, рухливості, складності
6,1 – 8,0	невизначене рухливе середовище з великою кількістю факторів
8,1 – 10,0	високий рівень невизначеності, нестабільності та складності

STEEPLE-аналізу зовнішнього середовища підприємства. STEEPL-аналіз є розширеною версією PEST-аналізу. Він ураховує соціальні, технологічні, економічні, екологічні, політичні, нормативно-правові та етнічні фактори.

До соціальних факторів належать: чисельність та структура населення, рівень життя, зміна смаків та переваг споживачів.

До технологічних факторів належать: державна політика у сфері науки і науково-технічної діяльності, темпи розроблення прогресивних технологій ведення господарства, темпи розроблення нової продукції, нові відкриття, автоматизація технологічних процесів, адаптація нових технологій, ступінь легкості отримання інформації про нові технології.

До економічних факторів належать: рівень інфляції, курс валют, рівень доходів населення, рівень безробіття, інвестиційний клімат, ціни на виробничі ресурси, експортно-імпортна політика.

До екологічних (природних) факторів належать: погодно-кліматичні умови, земельні ресурси, рівень забруднення навколишнього середовища, вплив підприємства на навколишнє середовище та наслідки такого впливу. Саме наявність цієї групи факторів дає змогу врахувати особливості зовнішнього середовища сільськогосподарського підприємства.

До політичних факторів належать: політична стабільність, політична спрямованість держави, міжнародні зв'язки з іншими країнами.

До нормативно-правових факторів належать: податкова політика, антимонопольне регулювання, державна підтримка сільського господарства, державне регулювання ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, законодавство з охорони навколишнього середовища, законодавство зі стандартизації та сертифікації продукції. Наведений перелік факторів дає змогу визначити та спрогнозувати майбутній вплив державного регулювання сільського господарства на підприємство.

До етнічних факторів належать рівень освіти, умови працевлаштування та тенденції у цих сферах, які вплинуть на наявність кваліфікаційної робочої сили в майбутньому.

Визначивши сучасний стан та динаміку кожного з цих факторів, необхідно кожен із них оцінити за такими параметрами, як невизначеність, динамічність та складність методом експертних оцінок за шкалою наведеною в табл. 1.

Другим етапом проведення оцінки нестабільності зовнішнього середовища є проведення аналізу конкуренції за моделлю п'яти конкурентних сил М. Портера.

П'ять сил конкуренції М. Портера включають у себе: аналіз загрози появи продуктів-замінників; аналіз загрози появи нових гравців; аналіз ринкової влади постачальників; аналіз ринкової влади споживачів; аналіз рівня конкурентної боротьби.

Проаналізувавши кожен з п'яти сил конкуренції методом експертних оцінок, оцінюємо кожен з них за такими параметрами, як невизначеність, динамічність та складність. При цьому аналіз загрози появи продуктів-замінників; аналіз загрози появи нових гравців та аналіз рівня конкурентної боротьби об'єднуємо в одну групу «Конкуренти».

На третьому етапі оцінки нестабільності зовнішнього середовища сільськогосподарського підприємства ми вносимо результати оцінок до табл. 2 та розраховуємо загальний рівень нестабільності зовнішнього середовища за допомогою перцептивного вимірника Р. Дункана, що розраховується за формулою 1.

$$N = \frac{n_1 + n_2 + n_3}{3}, \quad (1)$$

де N – загальний рівень нестабільності зовнішнього середовища;

n_1, n_2, n_3 – відповідні середні оцінки невизначеності, динаміки та складності зовнішнього середовища.

Четвертий етап оцінки нестабільності зовнішнього середовища полягає у виборі виду стратегічного управління залежно від рівня нестабільності зовнішнього середовища визначеного на попередньому етапі. Відповідно до отриманого значення перцептивного вимірника Р. Дункана, за шкалою, наведеною в табл. 3, обираємо управління та вид стратегічного управління, який необхідно впровадити на підприємстві.

Таблиця 2

Оцінка рівня нестабільності зовнішнього середовища сільськогосподарського підприємства

Параметри \ Фактори	Економічні фактори	Політичні фактори	Соціальні фактори	Технологічні фактори	Етнічні фактори	Нормативно-правові фактори	Природні фактори	Ринкові фактори			Середня оцінка
								Споживачі	Постачальники	Конкуренти	
Невизначеність											
Динамічність											
Складність											
Загальна нестабільність											

Таблиця 3

**Шкала вибору виду стратегічного управління залежно від виду
нестабільності зовнішнього середовища**

Назва рівня нестабільності зовнішнього середовища	Рівень нестабільності зовнішнього середовища	Вид управління	Вид стратегічного управління
Відносна стабільність	2,5 – 3,0	Управління на основі інструкції	Стратегічне планування
Реактивність	3,1 – 3,5	Реактивне управління	Управління шляхом вибору стратегічних позицій
Прогнозування довгострокових змін	3,6 – 4,0	Довгострокове планування	Управління шляхом ранжування стратегічних завдань
Передбачення середньострокових змін	4,1 – 4,5	Управління на основі передбачених змін	Управління в умовах слабких сигналів
Дослідження короткострокових змін	4,6 – 5,0	Управління на основі гнучких екстрених рішень	Управління в умовах стратегічних несподіванок

Таким чином, запропонована нами методика полягає у використанні різних методик аналізу зовнішнього середовища, що дає змогу об'єднати переваги цих методик та компенсувати недоліки кожної з них. Результати оцінки будуть більш точними та охоплюватимуть більший обсяг інформації, що дасть змогу зробити більш ґрунтовні висновки та обрати вид управління, застосування якого буде найбільш ефективним за наявного рівня нестабільності зовнішнього середовища підприємства.

Висновки. Отже, для ефективного функціонування підприємств необхідно передусім визначити фактори впливу, які прямо та опосередковано впливають на суб'єкт господарювання, є першопричиною позитивних або негативних змін, що відбуваються на підприємстві. Для підприємств, що належать до галузі сільськогосподарства, набір факторів, що на нього впливають, значною мірою відрізняється від підприємств інших галузей, це зумовлено специфічністю сільськогосподарської діяльності. Маючи інформацію про невизначеність, динамічність та складність кожного із цих факторів, підприємство може визначити загальний рівень нестабільності зовнішнього середовища, менеджмент підприємства здатний обрати вид управління, який допоможе передбачувати майбутні події й приймати відповідні антикризові рішення, адаптуючи його до умов зовнішнього середовища.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Duncan R.B. Characteristics of organizational environments and perceived environmental uncertainty / Robert B. Duncan // *Administrative Science quarterly*. – 1972. – № 17(2). – P. 313–327.
2. Ансофф И. Стратегическое управление / И. Ансофф. – М., 1989 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://strategy.bos.ru/books.phtml?id=1&page=11>.
3. Зосимова Ж.С. Визначення нестабільного зовнішнього середовища на підприємстві / Ж.С. Зосимова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/30_NNM_2012/Economics/10_119405.doc.htm.
4. Комаринець С.О. Аналізування нестабільності зовнішнього економічного середовища / С.О. Комаринець // *Інвестиції: практика та досвід*. – 2011. – № 8 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.investplan.com.ua/pdf/8_2011/13.pdf.
5. Монастирський Г.Л. Теорія організації : [навч. посіб.] / Г.Л. Монастирський. – К. : Знання, 2008. – 319 с.
6. Мохонько Г.А. Оцінка нестабільності зовнішнього середовища діяльності сільськогосподарського підприємства / Г.А. Мохонько, Я.О. Колешня // *Економіка. Управління. Інновації*. – 2013. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_43.
7. Орлова К.Є. Оцінка нестабільності зовнішнього середовища підприємств добувної промисловості Житомирської області / К.Є. Орлова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.rusnauka.com/30_NNM_2012/Economics/10_11405.doc.htm.
8. Портер М. Конкурентная стратегия: Методика анализа отраслей и конкурентов / М. Портер ; пер. с англ. – М. : Альпина Бизнес Букс, 2005. – 454 с.